

Els parents canetencs del pintor Salvador Dalí

Sergi Alcalde i Vilà
Centre d'Estudis Canetencs

Salvador Dalí's relatives from Canet de Mar

Aquest article sintetitza les dades obtingudes d'un treball de recerca documental, amb els records familiars que ha anat recopilant l'autor, tant en pròpia persona, com per veu d'alguns familiars. Mostra l'existència i vivència a Canet de la família Bertran-Esteve, estretament emparentats amb el pintor surrealista Salvador Dalí. Així mateix, aprofita per contextualitzar-ne la família i els trets més característics dels seus components, gràcies entre altres coses, a la salvació de l'arxiu fotogràfic d'aquesta família per part del propi autor.

Paraules clau: Salvador Dalí Domènech, Canet de Mar, Cadaqués, Cassà de la Selva, Família Tenas-Bertran, Galo Bertran Ballesta, Rosa Esteve Sureda.

«Al besoncle Jaume Tenas Arquer, a qui m'hagués agradat conèixer. I a la seva esposa, la tia Teresina, i les seves filles Carmina i Rosa Maria, per l'afecte que sempre em van professar».

Haig de reconèixer que si escric aquest article és gràcies al llarg anecdotari familiar que la meva memòria d'infant, com si d'una esponja es tractés, anava escoltant i absorbint, mentre berenava. Fruit de les explicacions de la meva tia Filomena Coll Tenas, germana de la meva àvia, persona d'una memòria admirable, qui custodiava com ningú l'anecdotari i records familiars dels Coll-Tenas, masovers de Can Segarra.

Recordo perfectament quina va ser la meva reacció, quan una tarda, assegudes a les «cadires mitjanes» de l'eixida de cals meus avis, ajudant a la meva àvia a passar traus o cosir punxes dels jerses de Can Jover, a l'esmentada tia Filomena, referint-se a

This article synthesises data collected in a document based research project on family memories compiled personally by the author or from relatives' oral testimonies. It confirms the presence and residence of the Bertran-Esteve family in Canet de Mar who were close relatives of the surrealist painter Salvador Dalí. It also contextualises the family as well as the most characteristic traits of family members, thanks to, among other things, the preservation of the photographic archive of this family by the author.

Key words: Salvador Dalí Domènech, Canet de Mar, Cadaqués, Cassà de la Selva, Tenas-Bertran family, Galo Bertran Ballesta, Rosa Esteve Sureda.

mi, se li va escapar: «No sabies que la Tia Teresina és parenta d'en Dalí?». La curiositat d'infant de seguida va endinsar-me a preguntar-me quin podia ser el parentiu d'una de les meves ties besàvies, a qui vaig conèixer i tractar perfectament, amb el particular personatge i pintor surrealista Salvador Dalí i Domènech (1904-1989).

El germà menor de la meva besàvia Lúcia era l'oncle Jaume Tenas Arquer, nascut a Canet el 28 d'agost del 1904, i a qui la família el coneixia pel diminutiu d'oncle Jaumet. Els germans Tenas-Arquer van tenir la desgràcia de perdre el seu progenitor l'any 1906, quan la meva besàvia només tenia cinc anys, i el seu germà menor dos. Amb l'absència de Ramón Tenas i Torrus, àlies «Ramón Flor», encarregat de la fàbrica tèxtil de Joan Carbonell Paloma, la seva vídua Carme Arquer i Oliver, junt amb els fills de major edat, que eren la tia Filomena, la tia Beneta i l'oncle Esteve, van seguir endavant, amb segurament més penes que glòries. Tots ells residien al carrer Xaró Baix número 5.

El benjamí Jaumet poc es devia poder imaginar que amb els anys s'acabaria casant amb una parenta del geni de la pintura empordanès. L'oncle Jaume treballà en el tèxtil, tal i com ho havia fet prèviament el seu pare, i ho seguia fent el seu germà gran Esteve. També és qui de la família va saber conservar l'esperit i tarannà cooperativista que havia iniciat el seu difunt progenitor, qui juntament amb diversos veïns dels carrers Xaró, Xaró Baix, Caldeta i carrerons del voral, foren els fundadors, encara en la clandestinitat, de la primera cooperativa de treballadors de la nostra vila, anomenada «La Companyia», efemèride ocorreguda a l'ombra d'un llantió dins la vella taverna de Can Targa¹, situada al mateix carrer Xaró Baix número 3. Doncs bé, l'oncle Jaumet va formar part de la junta de la Cooperativa La Unió, quan aquesta es trobava a l'edifici modernista de la Plaça Colomer, ocupant diversos càrrecs com el de vocal o el càrrec de tresorer entre 1962 i 1966. Home de tarannà calmat, preferia escoltar abans d'interposar-se en converses, reflexiu, molt familiar i també amb gran sentit de l'humor. Aquell esperit social que, de ben segur havia mamat de les amistats familiars i del veïnat, el va portar a ser un dels fundadors, juntament amb Josep Verdura Oms i altres companys, de les «Joventuts Socialistes» de Canet de Mar.

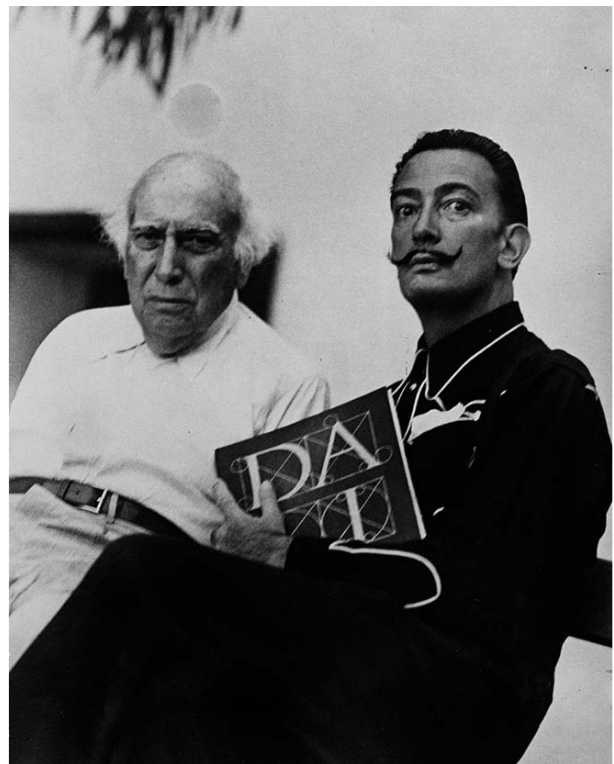
Amb l'absència de la figura paterna, va tenir sempre un recolzament i gran amistat amb el seu cunyat Jaume Coll Janer, «àlies Mataró», masover de Can Segarra, amb qui compartien aficions i prohibicions, com la de posseir una fura, anomenada «Merlinda», que utilitzaven per caçar conills durant la dura i llarga postguerra de la dècada del 1940.

Malgrat no el vaig arribar a conèixer, sempre he cregut que, l'entorn social d'aquella ebullició fabril canetenca, el devia portar a apuntar-se a l'escola d'adults, que impartia classes nocturnes a la primera planta de l'Ateneu Canetenc, avui Biblioteca P. Gual i Pujadas. El professorat estava format, entre d'altres, pel prestigiós dibuixant i poeta santpolenc Miquel Campeny i Roca, de qui es deia que venia cada jorn caminant des de Sant Pol fins a Canet per complir amb la seva tasca pedagògica². L'assignatura de català la impartia el Sr. Galo, com el coneixien a Canet. El seu nom era Galo Bertran Ballesta, nascut a Cadaqués el 3 de desembre del 1870. La seva activitat professional no era pas la de mestre, atès que es guanyava el jornal passant per les cases a cobrar setmanalment l'aconduïment a l'aforament d'aigua de l'empresa «Aigües de Sant Pol», que abastia part de Canet amb l'aigua de la mina de la Murtra. Per tant, el fet d'impartir les classes de català a l'escola nocturna li suposava un sobresou.

Darrere l'aspecte rústec i seriós del Sr. Galo s'amagava un home de cultura, parent directe del geni empordanès Salvador Dalí i Domènech. També ens ha arribat que quan s'emprenyava tenia un caràcter dur i tosc, possible herència de les tramuntanades empordaneses. De fet, en Galo de Canet es deia així perquè el seu padrí de baptisme

Galo Bertran i la seva mare Maria Ballesta Viñas. Foto: Sergi Alcalde

El notari Salvador Dalí Cusí i el seu fill, el pintor Salvador Dalí Domènech l'any 1948

va ser en Galo Dalí i Viñas (1849-1886), avi del pintor. L'àvia d'en Galo Bertran era germana de la besàvia del pintor. El lligam venia a través dels Viñas, l'una es deia Esperança Viñas Roig, i l'altra Francesca Viñas

Rosa Esteve Sureda, àlies «La Llevadora». Foto: Sergi Alcalde

Galo Bertran Ballesta. Foto: Sergi Alcalde

Roig, respectivament. Ambdues eren filles de Cadaqués, del matrimoni format per Josep Viñas Pujol i per Maria Roig Ferrer. Esperança es casà l'any 1830 amb Jaume Ballesta, i foren progenitors de Maria Ballesta, la mare d'en Galo Bertran, el de Canet. L'altra germana, Francisca (*1816-+1870), es casà l'any 1843 amb Salvador Dalí Cruanyes, i van ser pares de Galo Dalí, que era l'avi del pintor. La mort de Galo Dalí Viñas, a la prematura edat de 37 anys, suicidant-se al llençar-se per una finestra del pis on residien a la Rambla Catalunya de Barcelona, fruit d'un greu trastorn psicològic, va restar sempre com una espècie de tabú familiar. Es veu que Galo Dalí solia vestir de forma estrofolària, fet que serà d'interès per un esment familiar que explicaré en paràgrafs posteriors d'aquest article.

El pintor Salvador Dalí i la Gala

No soc capaç de recordar quines van ser les paraules exactes de la meva tia-besàvia Teresina Bertran, filla de Galo Bertran, davant la meua pregunta relacionada amb el seu parentiu amb l'artista. El que sí que recordo és que de l'Elena Ivanovna Diakonova, coneguda per «Gala», esposa del pintor, no n'hi vaig sentir a parlar gairebé mai, ni bé ni malament; em dona la sensació però que no li deuria fer el pes. Per altra banda, sí que recordo que la tia al·legava que quan Elena es va casar amb Salvador Dalí, ella s'havia hagut de convertir al catolicisme i batejar-se, atès que era «ortodoxa», i que Dalí va triar-li aquell nom perquè era la feminització del nom del seu difunt avi. I aquest de retruc, havia estat el padrí del seu pare. Això sí que recordo que ho explicava amb orgull.

Els Bertran-Ballesta, segurament per motius professionals, devien traslladar-se a Cassà de la Selva, on la indústria surera també tenia, igual que a Cadaqués, un pes molt important. Allà, els germans Bertran-Ballesta de seguida van aficionar-se a la música. He documentat 3 germans. Com a músic, el més important va ser Leandre Bertran (*1867-+1937), conegut pel sobrenom d'«en Cadaqués del tible» qui, juntament amb els seus dos germans Galo i Firmo, fundà l'any 1895 la cobla «La Unió Cassanenca», que seria l'embrió de la coneguda «Orquesta Selvatana». Leandre n'era el director, Galo tocava el segon fiscorn i Firmo era el segon tenor. Leandre primer es casà l'any 1889 amb Lliberada Terrades Duch³, i amb els anys va marxar a Barcelona, arribant a ésser un gran publicista, compositor i expert en sardanes, i promovent, l'any 1909, la fundació de la Cobla-Orquesta Barcino, on hi actuà com a segona tenora

fins la seva dissolució l'any 1921. L'any 1929 provà sort en alguns cursos de la facultat de Dret de Barcelona⁴, i l'any 1935 ja constava com a empleat jubilat de l'Ajuntament de Barcelona, amb el càrrec d'Administrador de Tracció Urbana⁵. Morí a Barcelona l'any 1937. L'altre germà, anomenat Firmo, va continuar residint a Cassà, on es casà el 4 de febrer de 1901 amb Joaquina Barnés Gibert⁶.

A Cassà de la Selva, Galo Bertran va conèixer a una jove de llargues arrels cassanenques, Rosa Esteve Sureda⁷, nascuda el 2 de febrer del 1872. Amb 21 i 20 anys respectivament, es van unir matrimonialment a la parroquial de Cassà, l'11 d'octubre de 1892. Fruit d'aquest matrimoni van néixer cinc fills. Els quatre primers: Víctor (*1893-+1902), Maria(*1896), Emili (*1900-+1902) i Mercè (*1903), nascuts a Cassà. Mentre que la cinquena, qui seria la meua tia-besàvia Teresa (Teresina), va néixer el 10 d'agost de l'any 1908 a Bordills⁸. Els tres primers fills van morir a edat prematura, al voltant

del 1902, possiblement a causa de la greu epidèmia de verola que flagel·là el principat entre el 1901 i el 1902. Restaren només la tia Mercè, com a casa l'anomenaven, i que romandria soltera, i la tia Teresina, qui es casaria més endavant amb l'oncle Jaume Tenas Arquer. El fet que la tia Teresina hagués nascut a Bordills mostra que els Bertran-Ballesta van fer un canvi de població de residència. Possiblement va esdevenir pels volts del 1906, quan es documenta que Galo Bertran va deixar de formar part de la cobla cassanenca «La Unió», essent substituït per Pere Arpa.

Escassos dos anys després, pel març de 1910, Rosa Esteve, ingressà a la facultat de Barcelona per cursar els estudis de «Formació del professorat», finalitzant-los pel setembre del mateix any⁹. Desconec el possible lligam, però la Sra. Rosa, com se la va conèixer a Canet, no va exercir pas de mestra, tot el contrari, era dona de la doctrina d'Esculapi, i exercí l'obstetrícia, essent durant diverses generacions la llevadora de més renom de la nostra vila. Sabem que

van venir a residir a Canet l'any 1917, possiblement quan Rosa Esteve va guanyar la plaça de llevadora del municipi. Des d'aleshores va ajudar durant més de tres dècades a veure la primera llum als nadons canetencs. L'avançada edat i la privació visual ocasionada per unes grans cataractes va minvar-li les facultats fins que renuncià a la seva plaça per jubilació. Malgrat això, era d'aquelles dones objectives a qui totes les embarassades i familiars d'aquestes anaven a cercar per fer-li preguntes i demanar-li opinió.

El matrimoni format per Galo Bertran i Rosa Esteve, i les seves dues filles Mercè i Teresina, van llogar un habitatge al carrer del Gram número 20, edifici que feia, i encara fa, cantonada amb la Plaça Colomer¹⁰. Aquest disposava inicialment d'una única vivenda, repartida entre la planta baixa i una planta pis.

En Galo Bertran continuava arrelat a la seva vila natal de Cadaqués, de qui sempre devia estar-ne enyorat. El fet que ho demostra és que l'any 1931 encara rebia, com a soci, la revista *Sol Ixent*, una revista bimensual dels esdeveniments, política i vida local d'aquella vila, semblant al nostre setmanari *La Costa de Llevant*¹¹.

Sempre he escoltat i així em consta que, com ja hem dit, en Galo feia de professor a l'escola nocturna de l'Ateneu Obrer. I resulta que un dels seus alumnes, llavors encara solter, era l'oncle Jaume Tenas Arquer.

Les germanes Teresina i Mercè Bertran Esteve. Foto: Sergi Alcalde

Devia ser allò de: *Aquest noi fa per la meua filla!*, o *Aquest noi podria ser un bon gendre per casa!*. I dit i fet, a part de professor, va esdevenir un «celestino». Li van presentar a l'oncle, la filla petita dels Bertran-Esteve, la Teresina. Que tot s'ha de dir, no tenia el caràcter emboirat, digne de la tramuntana dels empordanesos, de la seva germana gran Mercè qui per cert, restà per sempre soltera. L'oncle Jaume i la tia Teresina es van unir, dins la parroquial canetenca, el 6 de setembre del 1934. Ell tenia 29 anys i ella 27.

La parella de nuvis va llogar un pis a la casa número 43 de la Riera Buscarons¹². S'entrava per la riera i s'havia de pujar una escaleta estreta. L'habitatge donava tant a la riera com al carrer Saüc. Allà, el 4 d'agost de 1935 va néixer la seva primera filla, a qui la padrina, que era l'àvia paterna, li va posar el seu mateix nom, Carme. A la família però, sempre la vam conèixer pel nom de «Carmina». El seu padrí va ser l'avi matern, Galo Bertran Ballesta.

Al cap de gairebé un any, es visqué un dels moments més traumàtics per la llarga història de la vila de Canet, l'esclat de la guerra civil, pel juliol del 1936. A l'oncle Jaumet, segurament el devien mobilitzar, potser no en un inici, però és molt possible que durant el transcurs dels feixucs 3 anys que va durar la guerra. Tenia aleshores 32 anys. No tinc record d'haver escoltat mai a quina regió va ser destinat. El que sí sé és que acabada la guerra, desconec si per la seva afiliació de joventut a les joventuts socialistes, pel seu lligam amb l'entitat cooperativista, o pel fet d'haver estat un soldat republicà, va exiliar-se creuant la frontera cap a França. Deixava a Canet l'esposa i la filla d'escassos 3 anys. Em balla pel cap haver escoltat en alguna ocasió, que possiblement estigué reclòs al camp d'Argelès, però és una possibilitat.

El que sí puc afirmar és que va trobar la manera de fer arribar una nota a la seva esposa, en la qual li comunicava que tenia intenció de tornar cap a Canet, devia ser pels mesos de tardor del 1939, i li donava una data aproximada del dia que preveia arribar a casa. Fos com fos, va trobar la manera de poder creuar la frontera i tornar cap al seu poble. El neguit de la seva esposa en els dies propers a l'indicat, es va tornar en desesperació, sense dormir i amb l'estómac empetitit. La família, els de casa inclosos, cada dia passaven per veure la situació i si l'oncle ja havia arribat. Finalment, l'endemà del dia previst,

Grup d'amics «Els Afamats». Trobada a cal Nan-Solé de Sant Iscle. S'hi distingeixen entre d'altres els germans Esteve i Jaume Tenas Arquer. Dècada 1940. Foto: Sergi Alcalde

entrada la nit, va arribar. Mal vestit, amb barba de diverses setmanes i molt prim, va pujar les escales i va trucar a la porta. Va ser una gran alegria per la seva esposa, la tia Teresina, però va ser una decepció per aquell pobre pare, qui feia anys que no veia a la seva filla. La Carmina, que aleshores tenia 4 anys, en veure aquell estrany, es va posar a plorar. És clar, no reconeixia el seu pare, i menys amb aquell deplorable estat!

Entrada la postguerra, la família devia sobreviure com va poder. Em consta que els meus besavis de Can Segarra, malgrat que les noves institucions, per mor del racionament, els obligaven a entregar la totalitat del volum de la verdura que es collia a l'horta, tenien algunes feixes pel propi sosteniment familiar. Del que recollien també en repartien a la resta de la família que residia al nucli urbà. Ja se sap que la gent de pagès va poder sobreviure una mica millor que no pas els dels nuclis urbans. Va ser un pilar clau també, la bona relació dels meus besavis amb les Germanes Dominiques de l'Hospital de Canet, després Hospital Guillem Mas. Elles rebien racionament de sucre i una mica de carn pels malalts, però en moltes ocasions els mancava el pa i la verdura. L'intercanvi va ser qüestió de supervivència. El record d'aquella «Hermana» Maria Carreras, que era la superiora, i a qui li deien la «Madre», o la «Hermana Aurora», una treballadora incansable, ha restat per sempre en l'estima de la nostra família.

El 13 de juliol del 1940, naixia la segona filla dels Tenas-Bertran, la Rosa Maria. Li van ser padrins, l'oncle Esteve Tenas, germà del pare de la criatura, i la Sra. Rosa Esteve, és a dir la llevadora, l'àvia materna de la nouvinguda. De naixement la Rosa Maria va tenir una petita deficiència cognitiva o intel·lectual. No és que fos una persona retardada, però sí que era una miqueta feliçona, fet però que no li va impedir treballar tota la seva vida.

Com bona part de la població, va ser una família

dedicada al tèxtil. L'oncle Jaumet treballava a la fàbrica de Cal Notari, on feia anar un «còtom». La seva dona, la tia Teresina, treballava a la fàbrica de Can Jover. La filla gran, la Carmina, a la fàbrica de Can Caselles, prop de l'escorxador municipal, i de la Rosa Maria no m'ha arribat l'indret exacte.

A la dècada dels 60 sorgí l'oportunitat d'adquirir l'immoble on vivien els sogres, en Galo, la Sra. Rosa i la filla gran d'aquests, la tia Mercè, que era situat a la cantonada entre el carrer del Gram i la plaça Colomer. No s'ho van pensar i van adquirir-lo. Després van reformar-lo reconvertint-lo en dos habitatges. A la planta baixa hi vivien en Galo Bertran i la seva filla gran, la Mercè. Mentre que en els dos pisos superiors hi residien la Sra. Rosa, la llevadora, amb la seva filla Teresina, el seu espòs l'oncle Jaumet, i les dues filles d'aquests, la Carmina i la Rosa Maria. Recordo com la meva àvia m'explicava que l'oncle Jaumet i la seva esposa s'havien hagut d'estrènyer força el cinturó per a poder fer front a les despeses de les obres. I que per estalviar, en alguna ocasió es partide les postres entre els dos, un únic iogurt.

Com insinuo, passats els anys, el matrimoni format per en Galo Bertran i la seva esposa Rosa Esteve no funcionava gaire bé. Qui sap si a causa del fort caràcter d'en Galo, o per quin altre motiu, el fet és que de feia anys vivien en el mateix habitatge, però sense fer vida marital, cadascú feia la seva. A en Galo se'l va relacionar amb un «affair» amb una dona casada, veïna del carrer Nou, de qui sols diré que es deia Pepa, i diuen que era molt «galana».

El primer a partir d'aquest món va ser en Galo Bertran, el 22 de març del 1957, a l'edat de 86 anys. Llavors la seva vídua, ja d'edat força avançada, baixà a residir amb la filla gran, la tia Mercè, a la planta baixa de l'immoble. La tia Mercè, a qui jo recordo vagament, atès que morí l'any 1990, era la que més s'assemblava amb caràcter al seu pare. Podríem dir que havia heretat el temperament de la tramuntana cadaquesenca.

Desconec si pel fet que l'oncle Jaumet a part d'oncle matern també era el padrí de la meva àvia, o per

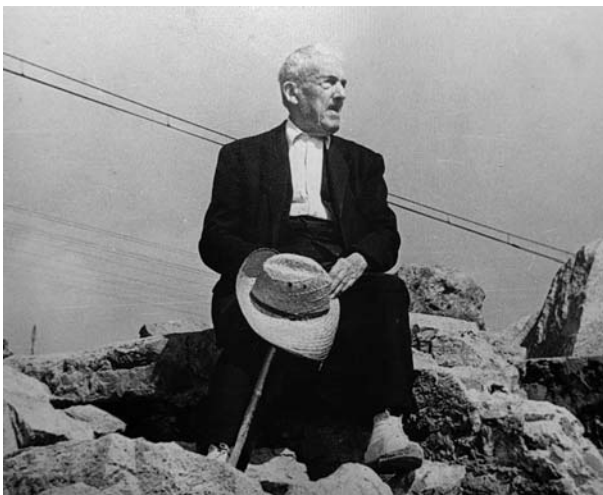
quin altre motiu, els de casa sempre vam tenir-hi un lligam força emotiu amb els Tenas-Bertran. A l'oncle jo no el vaig arribar a conèixer, atès que va traspasar el 22 d'octubre del 1973, amb 69 anys, a causa d'un tumor al cap, llavors en deien «*un mal dolent*». Aquesta malaltia, que avui coneixem per càncer, sembla que els ho traspassà genèticament a les seves filles, atès que ambdues van morir a causa de la mateixa afecció, malgrat que se'ls va focalitzar en indrets diferents del cos.

Una vegada mort l'oncle Jaumet, al cap de 6 anys, la seva filla Carmina, que ja passava dels 44 anys, va casar-se amb Miquel Suñé i Barnès, fill de Vidreres. Era mecànic, i es veu que la Carmina li portava a reparar el cotxe. Va ser un casament de dos granadets i lògicament no van tenir descendents.

Alguns diumenges a la tarda, l'àvia m'agafava i «cap avall», a veure la tia Teresina Bertran Esteve. La recordo sempre asseguda en una butaca-sofà del menjador. De ment clara, però amb poc moviment, comentaven coses de família. Recordo que quan em veia m'obria els braços i parava la galta perquè jo li donés un petó. És clar, quan et fas gran necessites, més que mai, rebre mostres efectives dels altres. Mentre elles xerraven, a la conversa s'hi afegia la seva filla Rosa Maria, qui prèviament ja m'havia portat alguna cosa per berenar. Jo que sempre he estat dels que ho «guaiten» tot, en més d'una ocasió m'havia quedat embadalit, mirant dos dibuixos a carbonet, no gaire grans, amb marc senzill daurat, que tenien penjats en el menjador. Malgrat que han passat molts anys, encara en recordo un perfectament, era un paisatge amb el cap d'un gos a primer terme, diria que era un pastor alemany. La tia em confessava que eren dibuixos que havia fet el seu pare, en Galo. Fins i tot per fer-me la broma, en una ocasió em va dir: «*Quan em mori diré que te'ls donin a tu*». Ja us podeu imaginar que els quadres a mi no em van arribar pas!

Aquest fet sempre m'ha fet pensar que la vena artística del pintor Dalí no li devia venir estrictament de la branca Dalí, sinó possiblement dels Viñas, de la qual en Galo i els seus germans músics també en descendien. D'aquesta manera, una altra afició artística que el caracteritzava era l'elaboració cada any d'un pessebre. Però no un pessebre qualsevol, sinó de certa envergadura, amb circulació d'aigua i peixos, recreació de les muntanyes de l'Empordà, i gran nombre de figures d'ancestrals oficis. En Xavier Mas, en el seu article «Recordant pessebres, diorames i pessebres vivents», recordava que era un dels més esperats tant del veïnat com de la resta de la vila, i que feia les delícies a la imaginació dels infants de la postguerra canetenca¹³.

Desconec si en mi, com que era un bon jan i sovint les anava a visitar, veien aquell possible net que no van tenir, o possiblement sols era que de la meva generació familiar, jo era dels pocs que les freqüentava. Tant la tia Teresina, com la Rosa Maria i la Carmina, sempre em van demostrar una gran estima i afecte, car que nosaltres també els

Galo Bertran Ballesta, a prop de la platja de Canet. Foto: Sergi Alcalde

Dretes: Teresina Bertran, Rosa M. Tenas, Mercè Bertran i Carmina Tenas. Assegudes: Rosa Esteve Sureda, àlies «La Llevadora» al jardí de casa seva a la plaça Colomer. Foto: Sergi Alcalde

corresponíem. Per exemple, quan els dissabtes sortíem de catequesi, quan pujava cap a casa i travessava la plaça Colomer, en ocasions, la Rosa Maria prenia el sol en una mena de replà que feia al capdamunt de l'escala d'accedir a l'habitatge, just abans de la porta d'entrada. Allà, a part de prendre les vitamines solars, també devia tafanejar qui passava per la plaça, el carrer del Gram, i possiblement el gir del carrer Eusebi Golart. Quan em veia, uns metres ençà, ja em cridava i sempre repetia el mateix: «*Que vols pujar i saludes a la mama?*». Jo hi accedia, però sols m'hi estava uns minuts, i al marxar, la Rosa Maria em donava dues o tres galetes dient-me: «*Son pel camí*». Devien pensar que a casa em feien passar gana, malgrat el que se'n diu prim, mai ho he estat!

Quan vaig fer la primera comunió, al sortir de l'església, l'àvia de seguida va dir, «*M'enduc en Sergi a veure la tia Teresina*». Com que l'entrada de l'habitatge era a la Plaça Colomer (avui Plaça 1 d'Octubre), en un minut hi vam ser. Com era habitual després de les abraçades i petons de rebuda, els vaig entregar la foto de record que se solia donar. No sé si elles em van fer algun present o regal econòmic, no ho recordo. Tot seguit ja ens en vam anar cap al dinar de convit que vam celebrar

al restaurant de La Queixalada, regentat pels parents del meu avi matern, l'Andreu Roig i la Montserrat Jubany.

Una altra de les imatges o flaixos que m'ha quedat de ca la Tia Teresina, era que al moble del menjador, on també hi tenien la televisió, i que es trobava enfront del sofà i de la butaca on ella sempre reposava, a part de llibres i alguna enciclopèdia, tenien dues fotografies. Una era de la seva mare, la llevadora Rosa Esteve, i l'altra era una de meva d'uns 4 o 5 anys, que els meus pares havien enviat a bona part de la família felicitant unes festes nadalenques.

Any 1965. Dia de la inauguració de la nova casa dels Tenas-Bertran, situada a la Plaça Colomer, cantonada amb el carrer del Gram. Foto: Sergi Alcalde

Carmina i Rosa M. Tenas Bertran, amb els seus pares Teresina Bertran i Jaume Tenas. Foto: Sergi Alcalde

Em semblava estrany que, amb el bon reguitzell de nebodes i renebots que tenien, justament una foto meva estigués plantofada tot l'any en aquell moble.

A la Rosa Maria se li diagnosticà un càncer de matriu, malaltia que se li estengué i li causà la mort el 8 de novembre del 1997. La seva germana Carmina, a qui li agradava la poesia, li dedicà el següent vers: *«Golondrina errante / que a la mar navegas / si sabes que tienes / tu nido en el cielo, / porque pones todo / tu amor en la tierra»*.

Dos anys després, li tocà el torn a la seva mare, la tia Teresina Bertran Esteve, qui finà el 24 de desembre del 1999, amb 91 anys. Certament va ser un Nadal per recordar. Crec que el meu oncle d'Itàlia, espòs de la germana de la meva mare, deu haver quedat traumatitzat de per vida després de presenciar una escena digna del pur surrealisme dalinià, que com no podia ser, encara era parent de la finada. Era a mitja tarda quan va sonar el telèfon de casa els avis, i vaig agafar-lo jo. Va respondre la veu plorosa de la Carmina qui, a mode de breu telegrama em va dir: *«Sergi, digues-li a l'àvia que la mama s'està morint»*. De seguida es va començar a posar en funcionament l'engranatge familiar. Els meus pares i la meva tia encara eren fora, comprant el sopar per aquella mateixa nit vigília de Nadal. Jo em vaig quedar amb l'avi i la meva cosina que era petita. I al meu oncle li va tocar acompanyar la seva sogra, la meva àvia, a casa la difunta. Quan van arribar, la vella tia Teresina ja havia traspassat, i una cort de familiars havien començat a amortallar-la. Hi havia, entre d'altres, les germanes Dotras-Planet, la Conxita i la Cristina, amb qui també les unia una llarga amistat. A casa, d'aquestes dues germanes solteres, en deïem «Les noies». Justament van ser aquestes les que van pronunciar la frase clau, que va ser: *«Feu-li petons ara, que encara és calenta»*. Al meu oncle, acostumat a una tradició italiana, se li caigué el cel al damunt, possiblement va presenciar sense saber-ho, el reducte de la tradició catalana més profunda i rural. No em direu que l'escena no era digna del surrealisme d'una pel·lícula de Buñuel.

L'enterrament de la tia Teresina, celebrat l'endemà, coincidint amb el dia de Nadal, també va resultar certament vistós. Almenys en els ulls d'un noieta de 12 anys que eren els que jo tenia. Una vegada ja érem a l'església, van arribar «Els Cosinets», així és com sempre vaig sentir-los anomenar, tant a casa com per veu de la tia Teresina. Jo sols els vaig arribar a veure en ocasions molt comptades, segurament en els enterraments. Aquests familiars vinguts de Cassà de la Selva eren un autèntic espectacle digne de veure¹⁴. Sospito que devien ser descendents d'un germà d'en Galo, possiblement

d'en Firmo Bertran Ballesta. D'actitud i mode de fer aristocràtica, eren un matrimoni dels que es feien notar. A ell el recordo alt, vestit sempre amb americana elegant, camisa i un mocador al coll. Ella, en canvi, portava vestimenta certament estrofolària, amb un mocador cenyit al cap, a mode de turbant d'estil francès de la dècada dels 70, amb un abric amb clapes de lleopard. No haig de dir que cridaven força l'atenció dins l'església parroquial. És una llàstima que no he pogut esbrinar els seus noms, ni quin parentiu tenien. Tampoc vaig ser-hi present en les seves converses, ni recordo la seva forma de parlar que, en el meu imaginari, els feia igualment estrambòtics.

Per aquelles dates, a la filla restant, la Carmina Tenas Bertran, se li va reproduir el càncer de pit que

Carmina Tenas, Jaume Tenas, Galo Bertran Ballesta, Teresina Bertran i Rosa M. Tenas al pati de casa seva, abans de la reforma. Foto: Sergi Alcalde

ja havia patit anys enrere. En aquesta ocasió però, ja no hi hagué solució, i traspassà uns mesos després, el 2 de juny del 2000, a l'edat de 64 anys. Amb el seu traspàs s'estroncava no sols la branca canetenca dels parents del pintor Salvador Dalí, sinó també la pròpia família Tenas-Bertran. Veient-se la fi pròxima, ella mateixa es va redactar l'epitafi del recordatori, que deia: «Déu meu, preneu-me tal com sóc, ja que no us he sabut imitar gaire».

A la Carmina la sobrevisqué el seu espòs, en Miquel Suñé, qui amb certa melancònia combinava períodes de residència entre Canet i la casa que posseïen a Vidreres, el seu poble d'origen. A les darreries de la seva vida, amb les facultats que se li anaven minvant, els seus germans van decidir internar-lo a la residència Mar i Cel de Canet, on finà el 30 de març del 2010.

La salvació de l'arxiu fotogràfic familiar, com a mode de conclusió

El juliol de 2011, tornant de l'Ajuntament amb el meu avi, després de posar en ordre el nom del nínxol de la nostra família, mentre passàvem per la Plaça Colomer, vam veure amb estupor com una parella de treballadors anaven buidant l'habitatge dels Tenas-Bertran. Buidaven tots els mobles que, de mala manera, llençaven en un contenidor situat en aquelles quatre places d'aparcament que hi havia al davant de la casa. Lògicament els bens dels Tenas-Bertran, en absència de descendents, havien passat als germans d'en Miquel, el gendre i últim supervivent.

La sort del destí, altres dirien que va ser el «Karma», i els més espirituals dirien que els meus parents difunts així ho voldrien, va fer que ens topéssim amb un dels germans Suñé, en Jaume. Vaig fer un gest a l'avi perquè comencés a entaular-hi paraula, atès que el coneixia perfectament, i em donés peu per afegir-m'hi. M'ho vaig fer venir bé per interessar-me per les fotografies familiars, i sembla que les meves paraules li haguessin tret un pes de sobre. Em va contestar que tenia una caixa plena de fotografies, la gran majoria de les quals no sabia qui eren, per ser aquelles de la nostra branca familiar. Al cap d'uns dies vaig quedar custodi d'un reguitzell d'imatges que possiblement sense elles, no m'hagués vist en cor de fer aquest article. Per mi va ser una herència impagable.

En ocasions, a les reunions del CEC, l'amic Xavier Mas em deixa perplex quan em diu que en alguna cosa li recordo a l'oncle Jaumet Tenas. Haig de reconèixer que em fa sentir cofoi en sentir-ho, i aleshores penso que m'hagués agradat conèixer-lo. Una cosa semblant em passa cada vegada que transito

Carmina Tenas, el seu espòs Miquel Suñé, Rosa M. Tenas i la seva mare, Teresina Bertran Esteve al restaurant del Santuari. Foto: Sergi Alcalde

pel carrer del Gram o l'actual Plaça 1 d'octubre que, de forma involuntària, aixeco la mirada cercant enganyosament amb el subconscient, la silueta de la Rosa Maria en l'últim replà de l'escala. De fet, ja ho va deixar escrit el poeta romà Marc-Valeri Marcial, quan deia que: «*Poder gaudir dels records de la vida, és com viure dues vegades*».

PS: Demano disculpes si algú de la resta de família, com a també parents dels Tenas-Bertran, s'ha vist ofès pel que he escrit en aquest article. Els que em coneixeu sabeu perfectament que ho he fet amb tota la bona fe del món. He intentant plasmar de la millor manera que he sabut els propis records personals, i les anècdotes i informacions que em van arribar de part de la meva àvia Misericòrdia Coll Tenas i la seva germana Filomena.

¹ Veure: SAIZ, Carles. «El Cooperativisme a Canet». Edicions Els 2 Pins. 1995.

² Veure: POMÉS, Jordi. «Miquel Campeny i Roca (1871-1920)». A: *El Sot de l'Aubó*. Núm. 44 (2013). Fulls: 29-30.

³ D'aquest matrimoni van néixer a Cassà de la Selva: Moisès Bertran Terrades, el 24 de novembre de 1890, casat a Cassà l'any 1916 amb Leonor Pujol Geis. I Manel Bertran Terrades, el 12 de gener de 1895, casat a Barcelona el 20 d'agost de 1930 amb l'alemanya Concepció Jean Formasa.

⁴ Universitat de Barcelona. Expedients acadèmics de la Facultat de Dret. ES-CAT-UB-691095.

⁵ *Gaceta Municipal de Barcelona*. Any XXII. 2 desembre 1935. Nota número 48.

⁶ D'aquest matrimoni va néixer Maria Bertran Barnés, el 24 de gener de 1903, que es casà el 1924 amb Facundo Barceló Verdura.

⁷ Era filla de Pere Esteve Puig (*1846) i de Teresa Sureda Terrades (*1846), ambdós de Cassà de la Selva.

⁸ Li van ser padrins, el seu cosí germà Moisès Bertran Terrades i la seva tia materna Maria Esteve Sureda, tots de Cassà.

⁹ Universitat de Barcelona. Expedients acadèmics de la Facultat de Formació del professorat. ES-CAT-UB-256336.

¹⁰ Arxiu Municipal de Canet. Padró Municipal de 1936.

¹¹ Revista *Sol Ixent*. Cadaqués, 24 octubre 1931. Núm. 199. Any IX. Full 9.

¹² Arxiu Municipal de Canet. Padró Municipal de 1936.

¹³ MAS, Xavier. «Recordant pessebres, diorames i pessebres vivents». A: *El Sot de l'Aubó*. Núm. 58 (2016). Fulls 3-9.

¹⁴ No puc afirmar-ho, però semblaria que aquest matrimoni formava part dels industrials de l'important monopoli surer de Cassà de la Selva.